

บทคัดย่อ

โครงการ “รูปแบบการสร้างรายได้ของเกษตรกรรุ่นใหม่ในระบบอินทรีย์ ตำบลกำแมด อำเภอกุดชุมหะ จังหวัดยโสธร” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการและสถานการณ์ของเกษตรกรรุ่นใหม่ในระบบเกษตรอินทรีย์ ตำบลกำแมด อำเภอกุดชุมหะ จังหวัดยโสธร ศึกษาปัจจัย เงื่อนไข และวิธีการเพิ่มรายได้จากการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรรุ่นใหม่และเพื่อหารูปแบบการสร้างรายได้ของครอบครัวเกษตรกรรุ่นใหม่ในระบบเกษตรอินทรีย์ โดยศึกษาในพื้นที่ ตำบลกำแมด อำเภอกุดชุมหะ จังหวัดยโสธร มีกลุ่มเป้าหมายในการศึกษา คือ 1) กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ทำเกษตรอินทรีย์และจำหน่ายผลผลิตในตลาดนัดสีเขียวตำบลกำแมด อำเภอกุดชุมหะ จังหวัดยโสธร 2) เกษตรกรรุ่นใหม่ที่สนใจเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มและปรับเปลี่ยนสู่การทำในระบบเกษตรอินทรีย์และ 3) เกษตรกรรุ่นใหม่ที่ทำเกษตรเคมีและสนใจรูปแบบเกษตรอินทรีย์ จำนวนทั้งสิ้น 30 คน ซึ่งดำเนินโครงการวิจัยในช่วง เดือนมิถุนายน 2558 ถึง เดือนสิงหาคม 2559

กระบวนการศึกษามี 3 ระยะคือ 1) ช่วงการเตรียมความพร้อมทีมวิจัย โดยเน้นให้ทีมวิจัยเข้าใจหลักคิดเป้าหมาย วิธีการ เครื่องมือในงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น รวมถึงการเตรียมความพร้อมของชุมชนให้รับรู้แนวทางการดำเนินงานวิจัยร่วมกัน โดยผ่านกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการและการจัดเวทีระดับตำบล 2) ช่วงศึกษาข้อมูล เป็นช่วงที่ศึกษาข้อมูลรายบุคคลของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งจะทำให้รู้สถานะของเกษตรกรรุ่นใหม่ที่เป็นอยู่และเงื่อนไขข้อจำกัดในการสร้างรายได้ให้กับครอบครัว โดยดำเนินการผ่านกิจกรรมการลงพื้นที่เพื่อสัมภาษณ์รายแปลง เวทีประชุมกลุ่มย่อยและเวทีประชุมใหญ่เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล 3) ช่วงทดลองปฏิบัติการและสรุปผลการวิจัย เป็นการดำเนินการตามแผนการทดลองปฏิบัติการที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลในช่วงศึกษาข้อมูลรายบุคคล โดยทดลองปฏิบัติการควบคู่กับการสรุปบทเรียนเพื่อออกแบบการทดลองปฏิบัติการใหม่ให้สอดคล้องกับบริบทและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย แล้วจึงประชุมทีมวิจัยเพื่อสรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า การรวมกลุ่มของเกษตรกรรุ่นใหม่ตำบลกำแมดที่ผ่านมา ยังไม่มีการรวมตัวอย่างเป็นทางการ เป็นการรวมตัวกันจากการเข้าร่วมอบรมเติมเต็มความรู้จากศูนย์ปราชญ์ชาวบ้านหรือการอบรมจากหน่วยงานต่างๆ ซึ่งขาดความต่อเนื่องและขาดการกำหนดเป้าหมายในการพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ชัดเจน ซึ่งมีปัญหาและข้อจำกัดคือ การไม่ได้รับการยอมรับจากครอบครัวและชุมชน เนื่องจากครอบครัวกลัวผลผลิตตกต่ำและรายได้ของครอบครัวลดลง ซึ่งผลผลิตเกษตรอินทรีย์จะมีผลผลิตลดลงในปีแรก นอกจากนี้ยังมีปัญหาโรคและแมลงแรงงานน้อยและปัญหาสภาพอากาศ ทำให้รายได้ของเกษตรกรรุ่นใหม่และครอบครัวในช่วงปีแรกไม่เพียงพอต่อการเลี้ยงครอบครัว จึงต้องอาศัยเงินที่เก็บสะสมไว้จากการทำงานที่ผ่านมาหรือการกู้เงินจากแหล่งทุนต่างๆ ส่วนสถานการณ์เกษตรกรรุ่นใหม่ ตำบลกำแมด อำเภอกุดชุมหะ จังหวัดยโสธร และปัจจัย เงื่อนไข ข้อจำกัดต่อการทำเกษตรอินทรีย์พบว่า เกษตรกรรุ่นใหม่ 30 คน มีพื้นฐานครอบครัวทำการเกษตร คนรุ่นใหม่ส่วนน้อยที่เมื่อเรียนจบ

แล้วยังคงสืบทอดอาชีพเกษตรจากครอบครัว แต่คนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่เมื่อจบการศึกษาแล้วจะไปรับจ้างหรือทำงานนอกชุมชน แต่ท้ายที่สุด คนรุ่นใหม่ก็ออกไปนอกชุมชนก็หันกลับมาอยู่ภูมิลำเนาเดิมโดยมีสาเหตุหลักคือเงื่อนไขทางครอบครัว เช่น ต้องการอยู่ร่วมกับครอบครัว ต้องการเลี้ยงลูกเอง ต้องการดูแลพ่อแม่ ส่วนเหตุผลรองลงมาคือเบื่อจากการทำงานและอยากสร้างอาชีพของตนเอง ทั้งนี้ จุดเปลี่ยนแนวคิด และแรงจูงใจสำคัญต่อการตัดสินใจของเกษตรกรรุ่นใหม่ต่อการทำเกษตรอินทรีย์พบว่าส่วนใหญ่ผ่านการอบรมจากปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่และเห็นรูปธรรมความสำเร็จในการทำเกษตรอินทรีย์จากคนที่ทำอยู่เดิมในชุมชน จึงเกิดความสนใจและเชื่อมั่น และมีส่วนที่หันกลับมาทำเกษตรอินทรีย์จากการดูสื่อรายการทีวี และยังพบว่ามีเกษตรกรรุ่นใหม่จำนวนน้อยมากที่หันกลับมาทำเกษตรอินทรีย์เพราะต้องการสืบทอดวิถีการเกษตรจากครอบครัว โดยเงื่อนไขสำคัญของการสร้างรายได้ของครอบครัวเกษตรกรรุ่นใหม่ในระบบเกษตรอินทรีย์คือ 1) เงื่อนไขทางครอบครัววงเกษตรกรรุ่นใหม่เนื่องจากครอบครัวจะไม่มั่นใจต่อผลผลิตและรูปแบบการผลิตแบบใหม่ของเกษตรกรรุ่นใหม่ซึ่งเป็นผู้ที่ยังมีประสบการณ์ในการทำเกษตรอินทรีย์น้อย 2) เกษตรกรรุ่นใหม่ที่อยู่ในระยะปรับเปลี่ยนและที่อยู่ในระบบการผลิตแบบใช้สารเคมียังไม่มั่นใจต่อวิธีการและเทคนิคการผลิตแบบอินทรีย์หรือลดต้นทุนทางด้านการผลิตและ 3) การกำหนดเป้าหมายการสร้างรายได้ของเกษตรกรรุ่นใหม่จากข้อมูลรายได้ – รายจ่ายที่จำเป็นและการหาข้อสรุปการสร้างรายได้ของเกษตรกรรุ่นใหม่ พบว่า มีความจำเป็นต้องสร้างรายได้โดยเฉลี่ย 15,000 บาท / เดือนและมีรายจ่ายที่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ดังนั้นรูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ให้สามารถดำรงอยู่ในระบบเกษตรอินทรีย์คือ

ระยะที่ 1 การปรับเปลี่ยนวิธีคิด ความเชื่อมั่นและอุดมการณ์จากเกษตรเคมีสู่เกษตรอินทรีย์ ควรเน้นการเสริมสร้างแนวคิดและความพร้อมของครอบครัวด้วยวิธีการเยี่ยมและติดตามผลการผลิตของกลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่หรือพี่เลี้ยงจะทำให้ครอบครัวเกิดความมั่นใจและหนุนให้เกษตรกรรุ่นใหม่ดำเนินการได้เร็วขึ้น และควรให้เกษตรกรรุ่นใหม่ได้เข้าใจและเห็นบทเรียนและประสบการณ์จากคนอื่นและการร่วมปฏิบัติการผลิตในระดับแปลง

ระยะที่ 2 การเพิ่มเทคนิค ทักษะและการสร้างมาตรฐานการทำเกษตรอินทรีย์ของเกษตรกรรุ่นใหม่ให้มีรายได้เพิ่ม เป็นระยะที่ต้องเสริมศักยภาพและประสบการณ์จริงให้กับเกษตรกรรุ่นใหม่ทั้งจากการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาจากครอบครัวหรือการเติมเต็มความรู้และทักษะจากภายนอกที่มีรูปธรรมความสำเร็จเพื่อสร้างความเชื่อมั่นในการผลิต

ระยะที่ 3 การสร้างรายได้ของเกษตรกรรุ่นใหม่ โดยครอบครัวเกษตรกรรุ่นใหม่มีความต้องการรายได้เฉลี่ยเดือนละ 15,000 บาท/ครอบครัว เพื่อใช้จ่ายเรื่องความจำเป็นในครอบครัว ดังนั้น การสร้างรายได้ตามความต้องการดังกล่าวต้องมีปัจจัยหนุนเสริม 2 ประการ คือ การมีกลุ่มหรือเครือข่ายรับซื้อผลผลิต เช่น ชมรมรักษ์ธรรมชาติ ตำบลนาโส ชมรมรักษ์ธรรมชาติหนองยอ นิคมเศรษฐกิจพอเพียงบ้านโนนยาง และกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์กรรมข้าวพื้นบ้าน บ้านกุดหิน เป็นต้น และต้องมีตลาดนัดสีเขียวที่ได้มาตรฐานและผู้บริโภคให้การยอมรับเป็นแหล่งจำหน่ายผลผลิตอินทรีย์หลักให้กับเกษตรกร ซึ่งการผลิตและการจำหน่ายมี 2 รูปแบบคือ

รูปแบบที่ 1 เกษตรกรรุ่นใหม่ que ทำการผลิในแปลงของตนเองที่มีความหลากหลาย มีแรงงานอย่างน้อย 1 คน ใช้เวลาทำการผลิอย่างน้อย 80% ของเวลาทำงาน จากการศึษาพบว่า สามารถสร้างรายได้ได้จริง ส่วนใหญ่จะมีลักษณะการทำเกษตรอินทรีย์แบบ “ผลิเอง ขายเอง” ต้องยั้ดหลัก “ผลิตามกำลัง หลากหลายครอบคลุมทั้งปี คุณภาพดี แปรรูปเพิ่มมูลค่า”

รูปแบบที่ 2 เกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีเวลาทำงานในแปลงน้อยกว่า 80% ของเวลาทำงาน เช่น ต้องไปทำงานรับจ้าง ไปร่วมงานสังคม หรือเป็นผู้นำ เป็นตัวแทนการทำงานของชุมชน จะมีรายได้น้อยลงตามสัดส่วน ส่วนใหญ่จะมีลักษณะการทำเกษตรอินทรีย์แบบ “ผลิเองและรับซื้อจากสมาชิกชุมชนไปขาย” เกษตรกรรุ่นใหม่กลุ่มนี้ควรจะต้องพึ่งพารายได้จากส่วนอื่น เช่น สมาชิกครอบครัวคนอื่นๆ ทำงานประจำหรือมีอาชีพและรายได้จุนเจือครอบครัว

โดยบทเรียนสำคัญของทีมวิจัยคือการทำงานวิจัยโดยชุมชนเป็นผู้ศึษาวิจัยเองทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ทีมวิจัยมีระบบคิดที่เป็นระบบ มีการคิดวิเคราะห์จากข้อมูลจริง เกิดทักษะการเป็นนักวิจัยและยังเกิดความสัมพันธ์ภายในชุมชน ทำให้กลุ่มเกษตรกรรุ่นใหม่ที่เคยรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการมีความเหนียวแน่นมากขึ้น เข้าใจกันและเกื้อกูลกัน แต่อย่างไรก็ตาม การที่เกษตรกรในชุมชนหันมาดำเนินงานวิจัยเองจำเป็นต้องมีพี่เลี้ยงคอยช่วยเหลือตั้งแต่เริ่มต้นจนจบโครงการ โดยเฉพาะทักษะการวิเคราะห์ สังเคราะห์และเขียนรายงานวิจัย ซึ่งเป็นทักษะที่ทีมวิจัยไม่มีความถนัด เนื่องจากไม่ใช่วิถีชีวิตที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวัน